

חוברת לימוד והגות

חודש אלול

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "אלול: לשוב אל המקורות": מדוע הקטנה שבאותיות עומדת בראש חודש התשובה, מה מלמדים תתקע"ד הדורות שקדמו לעולם, ומדוע כיבוד ההורים חקוק על הלוח הראשון. ועד שלושים הימים האלה שבהם אנו בוכים, אומר הרב, על ניתוקנו.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן חודש אלול

01	אין דבר אחד
02	היו"ד, הקטנה שבאותיות
03	תתקע"ד טיוטות לפני העולם
04	אות המטה אל העתיד
05	שני סוגים של סליחה
06	להסיר את המעיל
07	הרוחניות פועלת כמראה
08	"אם אב אני איה כבודי?"
09	מדוע ההורים על הלוח הראשון?
10	שלושים יום לבכות את אביו ואת אמו
11	היורש שלא היכה
12	האור: נוצר, לא נברא

הצגה

חודש אלול נפתח ביום שבו משה עולה שוב להביא את הלוחות השניים, הנגישים יותר לעם. הרב לומד מכאן עיקרון ראשון: התורה היא המינימום הנדרש להתעלות האדם — ומעבר לכך, כל אחד מגלה בה טעמים אחרים.

השאלה

אם התורה אחת לכולם, מדוע כל אחד טועם אותה אחרת — ומדוע שני ימים לעולם אינם דומים זה לזה?

התשובה

הרב: "אין שום דבר אחיד."

יש דרגות שונות של התעלות, אפילו בפירוש התורה, ולפי הפירושים מגלים טעמים אחרים, מהויות אחרות. כשם שיש מגוון של צמחים, של פרחים, של עצים ושל מחצבים, יש מגוון של טעמים בקיום הערכים הרוחניים ובתפיסתם.

שכן אין דבר אחיד: המרחב אינו אחיד, הזמן אינו אחיד, והאדם על אחת כמה וכמה. הימים הבאים זה אחר זה שונים זה מזה. לכן הלוח העברי מציין כל ראש חודש כראש גשר של מחזור חדש.

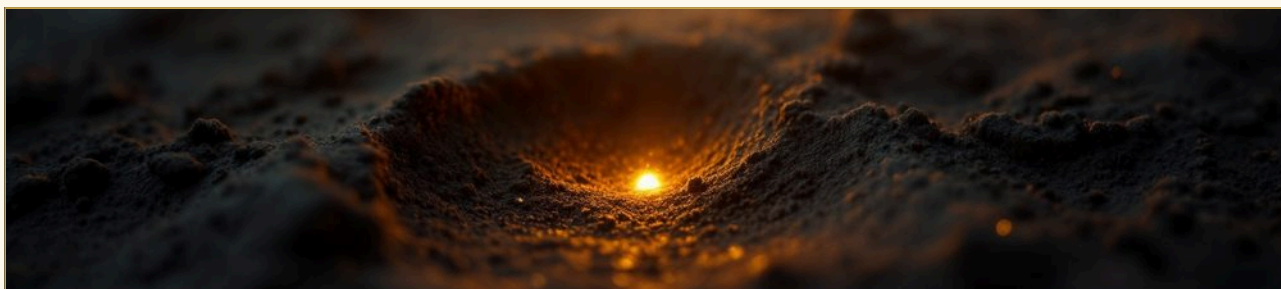
לכל חודש אות משלו, שבה נברא ושנתנה לו את קומתו, וכל חודש שייך למידותיו של שבט. לפני שעורכים את חשבון אלול, צריך אפוא לדעת באיזה חודש עוברים, ואילו פנים של הזמן הוא מציג לנו.

מסקנת הרב

הימים הבאים זה אחר זה שונים זה מזה.

לקח לשולחן

אצלנו, כל אחד חי את אותה מסורת בדרכו. איזה "טעם" מיוחד מוצא בה כל אחד מן היושבים סביב השולחן? ואיזה יום השבוע לא היה דומה לשום יום אחר?

הצגה

כל חודש שייך לאות. אותו של אלול היא היו"ד: הקטנה שבאלף־בית, כמעט נקודה. ובכל זאת, אומר הרב, היא היסוד של כל האחרות.

השאלה

מדוע מוצב חודש החשבון העצמי תחת סימנה של הקטנה שבאותיות?

התשובה

אות חודש אלול: היו"ד.

היו"ד היא מזהותן של כל האותיות. כשמתחילים לכתוב אות, מתחילים אותה תמיד ביו"ד: זו הנקודה. ואחר כך מושכים את הנקודה כדי לתת לה צורות שונות. היא גמישה: כל האותיות נגזרות ממנה.

אין זה מקרה שאנו מגדירים את עצמנו ביו"ד הזו: היא היו"ד של "יהודי", היו"ד של "ישראל". זו היו"ד של האור הגנוז, הנקודה המאירה שבראשית הבריאה.

אבל בהתפתחותה, הבריאה האפילה על האור הזה: העולם נעשה מסך לו, והחומר לוש בו. כשראה שאנו עתידים לאבדו או לזלזל בו, גנוז הקב"ה בלב הצדיקים. הוא רצה שהאור הזה ישכון באדם.

מסקנת הרב

אנו נושאים את היו"ד הזו.

לקח לשולחן

מהי, בכל אחד מאיתנו, "הנקודה הקטנה" שממנה יצא כל השאר — ערך, זיכרון, אדם? האם אנו עדיין מזהים אותה מתחת לכל מה שנוסף עליה?

הצגה

אלול הוא חודש בריאת העולם: העולם התחיל בכ"ה באלול, כדי להכין את הופעת האדם באחד בתשרי. אבל חכמינו מלמדים שתתקע"ד דורות נבראו ונמחו לפניו, משום שלא ענו על התוכנית הראשונית.

השאלה

מה מלמד אותנו עולם שקדמו לו תתקע"ד טיוטות — ומדוע הייתה התשובה צריכה להתקיים לפניו?

התשובה

"שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה, ותשובה...". (פסחים נד, א).

יש תמיד מחשבה מנחה במימושה של תוכנית: זו התורה, שקדמה לעולם. ותוכנית זו מומשה מתוך תתקע"ד טיוטות, עולמות שנבראו ונחרבו, משום שלא יכלו לענות על התוכנית הראשונית שנועדה לשרת את האנושות כולה.

העובדה ברורה: הטעות, עצם הפגם של תוכנית, חקוקה בבריאת העולם. לכן מלמדים חכמינו שהתשובה קדמה לה: האפשרות לתקן, לברוא מחדש, להישיר. אסור היה שטעות תהרוס את התוכנית ללא תקנה; היה צריך להיות אפשר לברוא את העולם מחדש, לברוא את האדם מחדש, לאפשר לו כיוון חדש.

זהו אלול: בחינת מצב עולמנו ומצבנו שלנו בתוכנית הבריאה. האם יש תוכנית ראשונית שעלינו להישאר נאמנים לה? עלינו למצוא שוב את הבתוליות הראשונית הזו.

מסקנת הרב

עלינו למצוא שוב את הבתוליות הראשונית הזו.

לקח לשולחן

מה "החמצנו" השנה, ונרצה לחזור אליו כמו שחוזרים לטייטה? והתוכנית שהייתה לנו בתחילה למשפחתנו, האם אנו עוד זוכרים אותה?

הצגה

בעברית, כדי לעבור מעבר לעתיד, די להוסיף יו"ד: "שמר" נעשה "ישמור". הרב רואה בכך את תנועתו של אלול עצמה — והוא קושר אותה ליד, ולשבת של לוחמים, גד.

השאלה

מה עושה היו"ד של אלול בהחלטותינו הטובות: עוד מחשבה, או מעשה?

התשובה

"שמר", "ישמור"; היו"ד והיד; שבת גד.

היו"ד היא השלכה אל העתיד. היא אינה מאפשרת לעצור לחלוטין: היא מסמנת גבול לקראת משפט חדש, כמו לקראת דף חדש של היסטוריה. והיא אינה נפרדת מן היד, מן המעשה. אין זו רק מחשבה מופשטת.

היו"ד הזו היא גם זו של הגוף השלישי. ביחס שבין ה"אני" ל"אתה", אנו נשארים מוגבלים מאוד, בדו־שיח סובייקטיבי. לעבור לגוף שלישי פירושו להיות מסוגל להתעלות מעל החומר המגביל אותנו, ולהכניס אור מבחוץ, אנרגיה חדשה.

אלול קשור לשבת גד. אלה היו לוחמים גיבורים, המסוגלים במכת חרב אחת לכרות את הראש עם הזרוע, משום שלא קיבלו שום הפרדה בין המחשבה לבין מימושה. לכן הקשר של תפילין של יד צורתו יו"ד.

מסקנת הרב

היו"ד היא השלכה אל העתיד.

לקח לשולחן

איזו החלטה של השנה שעברה נשארה "ראש בלי זרוע", מחשבה שמעולם לא מומשה? יבחר כל אחד החלטה אחת לשנה ויאמר את המעשה הממשי הראשון שיעביר אותה אל העתיד.

הצגה

לחטוא כלפי חבר אינו כמו לחטוא כלפי ממונה. החבר סולח; גם הממונה, לפעמים — אבל אינו מפקיד בידיו עוד דבר. הרב יוצא מחוויה יומיומית זו כדי לומר איזו סליחה אנו מבקשים באלול.

השאלה

האם די בכך שסולח לנו, אם אין עוד אמון בנו?

התשובה

"ישוב ירחמנו" (מיכה ז, יט).

יש סליחה מסוג נחות: סלחו לך, בסדר, אבל איני מפקיד בידך עוד דבר, איני סומך עוד עליך, איבדת את אמוני. נשארים נסלחים, אבל פסולים, נעצרים בהתקדמות.

ויש האחרת: חטאת חטא חמור, אני סולח לך, אבל איני פוסל אותך; אני נותן לך עוד אפשרות להוכיח את עצמך יותר. זו התשובה שאנו שואפים אליה באמת: רחמים נוספים שיאפשרו לנו להתקדם.

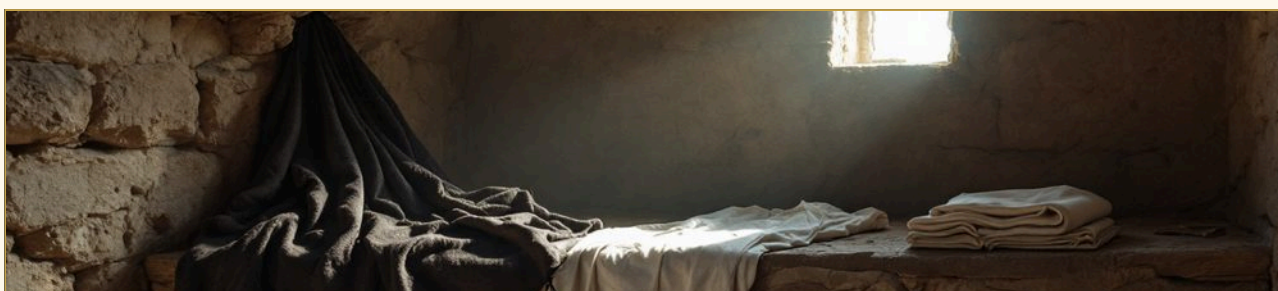
הפזמון החוזר של הימים הנוראים אומר זאת: "ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה". והרב מדייק ש"נוראים" אין פירושם מפחידים: יש כאן מושג של יראה, לא דבר שיש לפחד ממנו.

מסקנת הרב

אני סולח לך, אבל איני פוסל אותך.

לקח לשולחן

האם יש משהו אצלנו ש"סלחנו" לו בלי שנתנו בו אמון עוד אי פעם? מה היה נדרש כדי להחזיר לו, השנה, הזדמנות אמיתית להוכיח את עצמו?

הצגה

חכמינו מצאו את שם "אלול" בראשי התיבות של שלושה פסוקים, המקבילים לתשובה, לתפילה ולצדקה. לדברי הרב, אלה שלוש דרגות של השיבה: אל עצמך, אל הבורא, אל הזולת. והראשונה אינה הקלה שבהן.

השאלה

כיצד לשוב אל עצמנו כשכל מה שסביבנו אומר לנו מי עלינו להיות?

התשובה

תשובה, תפילה, צדקה: שלושה פסוקים שראשי תיבותיהם יוצרים את השם "אלול".

כולנו מותנים: תרבות התקופה, רעיונות התקופה, אופנת הלבוש, שגרת החיים. וגם אם רצינו להשתחרר מהם, הדבר בלתי אפשרי: הלחץ החברתי כזה שאיננו רוצים לדון את עצמנו לפרישות גמורה, לבידוד, לבדידות.

והנה, אם אני מחפש את עצמי בעומקי, יש שם רוח שאני חולק עם בוראי, חלק ממהותו. כיצד לשחרר אותו אם איני לומד, מפעם לפעם, להפשיטו מכל עטיפותיו, מכל מעיל הצביעות הזה?

השיבה אל עצמי היא אפוא קודם כול השיבה אל מה שמאפיין אותי, אותי. איני האחר. כל נברא הוא יחיד במינו, ואני מופקד על שליחות שאינה כשליחותו של האחר: אין מבקשים ממני את כישרונותיו, אלא למלא את המלאכה שלפי מידתי.

מסקנת הרב

אני מופקד על שליחות שאינה כשליחותו של האחר.

לקח לשולחן

איזה הרגל אימצו השנה רק משום ש"כולם עושים זאת"? יציין כל אחד עטיפה אחת שהיה רוצה להסיר לפני ראש השנה.

הצגה

הפסוק השני הוא הידוע ביותר: "אני לדודי ודודי לי". השלישי בא מן המגילה: "איש לרעהו ומתנות לאביונים". הרב קורא אותם יחד: התפילה והזולת עוברים באותו חוט.

השאלה

מדוע בקשותינו מן הבורא תלויות באופן שבו אנו נוהגים כוולתנו?

התשובה

"אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו, ג); "איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר ט, כב).

"אני לדודי ודודי לי": הבורא מחזיר לי את הדמות שאני עצמי נותן לו, באותה מידה. הכול תלוי בהשקעתי. וכל טעויותינו מסגירות חוסר ביטחון, חוסר אמונה: התפילה היא המחדשת את הקשר עם דבר הבריאה עצמו.

ובאשר לזולת, לעולם איני ישות שלמה. כשם שהקב"ה גנו ניצוץ מאורו בכל נברא, גנו חלק ממני אצל זולתי. יש ניצוץ ממני אצל אשתי: היא שונה, שונה לגמרי, אבל היא נושאת את חלק האור שאנו חולקים.

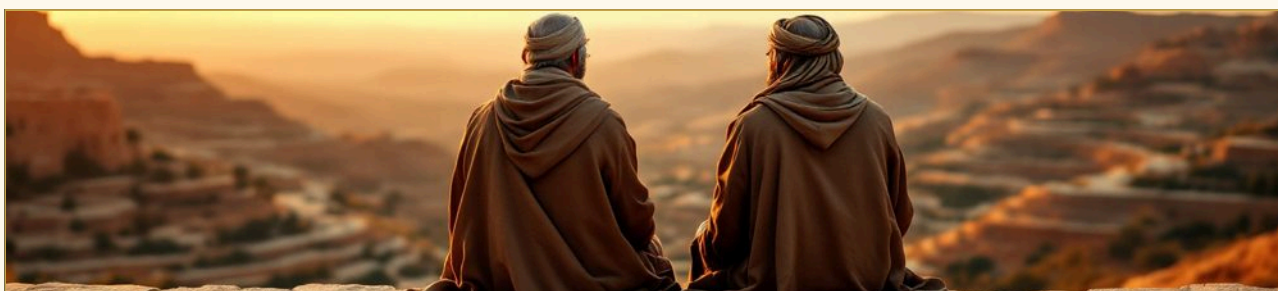
ואם כן, אם איני נוהג בזולתי כפי שאני מבקש מן הבורא לנהוג בי, מה ערך לבקשותיי? זו אותה רשת, זה אותו חיבור.

מסקנת הרב

זו אותה רשת, זה אותו חיבור.

לקח לשולחן

מה שנבקש בראש השנה — סבלנות, סליחה, נדיבות — האם אנו נותנים אותו למי שחיים עמנו? יבחר כל אחד בקשה אחת מתפילתו ויקיים אותה השבוע כלפי מישהו מבני הבית.

"אם אב אני איה כבודי?"**הצגה**

לשנים עשר הנביאים הקטנים מקבילים, לדעת אחדים, שנים עשר החודשים. החודש האחרון, אלול, הוא של מלאכי, אחרון הנביאים. אצלו הנבואה נעשית שיחה בלב פתוח עם עם שהגיע לבגרות מסוימת.

השאלה

מדוע מדבר הנביא האחרון אל העם כמונחים של אב וכנים — ומה בא אליהו לתקן?

התשובה

"אם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי" (מלאכי א, ו).

מלאכי פותח ואומר: תמיד ראיתי בכם את בניי, והייתם צריכים לתת לי את הכבוד הראוי לאב. אם אב אני, איה כבודי? ואם אתם רואים בי אדון, איה המורא שהייתי צריך לעורר?

והוא גם שבסוף מבשר על שליחת אליהו הנביא, שישב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם: הוא יחדש את הקשר בין האבות לבנים. זה היחס כמו שהוא, הבסיס לכל השאר.

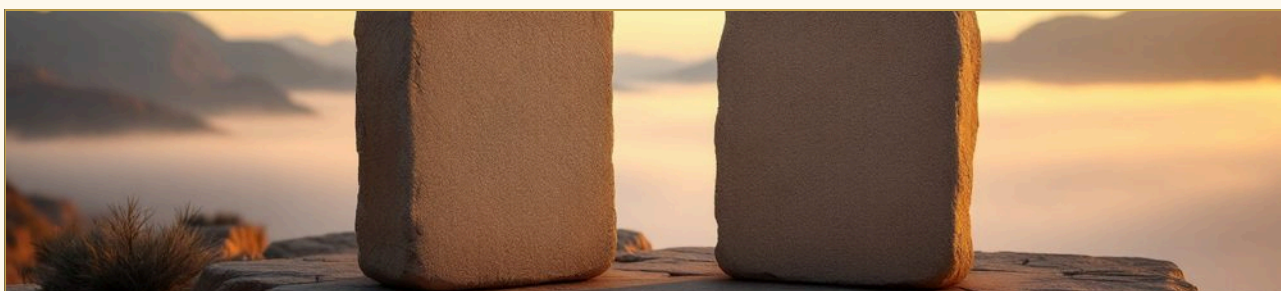
הרב פותח סוגריים: מדברים תמיד על זכות אבות, לעולם לא על זכות אמהות. אלא שאי אפשר להיות אב אלא דרך האם: בלי האם אין תואר אב. כשאומרים "זכות אבות", זה מכלול אחד.

מסקנת הרב

אי אפשר להיות אב אלא דרך האם.

לקח לשולחן

בין הורים לילדים, אצלנו, היכן נותק הקשר? יאמר כל אחד דבר שמעולם לא אמר לאביו, לאמו או לילדו — ושזין צורך לחכות לאליהו כדי לאמרו.

הצגה

עשרת הדיברות חקוקים על שני לוחות. על הראשון, שם ה' מופיע בכל דיבר; על השני הוא נעדר. והנה "כבד את אביך ואת אמך" כתוב על הראשון, בין המצוות שבין אדם למקום.

השאלה

כיבוד ההורים נוהג כאנושות כולה: מה עושה אותו מצוה שבין אדם למקום?

התשובה

"כבד את אביך ואת אמך" (שמות כ, יב) — על הלוח הראשון.

שלושה שותפים יש בכל אדם: האב, האם והשכינה. לכן אומרים שבוגיות, אחד ועוד אחד אינם שניים: יש נוכחות נוספת באיחוד זה.

במיישור החברתי, מי אינו מכבד את הוריו? העולם כולו נוהג כך; אפילו הפרוצים ביותר אוהבים את הוריהם, כל אחד בדרכו. זה בטבע: אנו חלק מהם, הם הפקידו בנו משהו והשקיעו בנו. צריך לפחות מעט הכרת הטוב.

ההבדל הוא במקום אחר. לכבד את ההורים מתוך רגישות רגשית או מתוך הכרת הטוב נשאר בגבולות השכל. לכבד אותם משום שמכבדים בהם את השכינה שאפשרה להם להעניק חיים, זה מעבר לכל רציונליות. וזה הצייר שעליו סובבות כל שאר המצוות.

מסקנת הרב

רק הרשע לווה ואינו משלם לעולם.

לקח לשולחן

מה קיבלנו מהורינו ומעולם לא "החזרנו"? ומה משתנה, הלכה למעשה, כשמכבדים בהם לא רק הורים, אלא את השכינה ששיתפה אותם?

הצגה

התורה נותנת ליפת התואר חודש לבכות את אביה ואת אמה לפני שתתחיל חיים חדשים. שלושים יום: לדברי הרב, אלה שלושים ימי אלול.

השאלה

על מה אנו בוכים בחודש הזה, אם הורינו בחיים?

התשובה

"ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים" (דברים כא, יג).

נאמר "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו". "יעזב" זה, אומר הרב, אינו נטישה: הוא דווקא תמיכה, להיות ראוי לאביו ולאמו. אבל אם הקשר הזה נותק, הנשמה צריכה לבכות את אביה ואת אמה שלושים יום. שלושים יום הם חודש אלול: אנו בוכים על ניתוקנו.

לאב יש אב, ולו אב, וכך עד אברהם, אב המון גויים, המכיר בריבון העולם כאב. קשר זה אינו מובן מאליו: איננו חושבים בכל יום לעלות, דרך הורינו, עד סבי סבינו שלא הכרנו.

והשיבה היא זו: למצוא שוב את המקורות, את ההורים, את סבי הסבים, לעלות עד האבות. לכן אנו קוראים לאלקי אברהם, אלקי יצחק ואלקי יעקב: אנו מכירים בעצמנו כבניהם. אם ייחוס זה מתחדש כראוי, אנו במסלול הנכון של החודש.

מסקנת הרב

אנו בוכים על ניתוקנו.

לקח לשולחן

כולנו יודעים לנקוב בשמות הורינו, לעיתים רחוקות בשמות הוריהם, וכמעט לעולם לא מעבר לכך. יעלה כל אחד הערב גבוה ככל שיוכל ויאמר את השם האחרון שהוא מכיר. ומה היינו רוצים שנינינו יידעו עלינו?

הצגה

בסוף השיעור שואלים את הרב: כיצד להבין שעשו כיבד כל כך את הוריו, בעוד שאנשים רבים כל כך היום מזניחים אותם? הוא משיב תחילה שאין להכליל, ואחר כך מספר מעשה מן התלמוד.

השאלה

כמה מכירים את הבן האמיתי של הוריו?

התשובה

מעשה רבי בנאה (בבא בתרא נח, א).

אין להכליל. מי שמכניס את הוריו לבית אבות ומשלם מכספו עבור שירות, עושה זאת בדרכו: הוא איבד רגישות מסוימת, אבל הוא נשאר קשוב להוריו. אין להשליך עליו אבן.

התלמוד מספר על אדם שהוריש את כל נכסיו לאחד מבניו, בלי לנקוב בשמו. החכמים שנשאלו לא ידעו להכריע. רבי בנאה אמר לבנים: במקומכם, הייתי הולך ומכה על קבר אביכם עד שיקום ויאמר מי הוא הבן האמיתי שלו הוא מייעד את הנכסים.

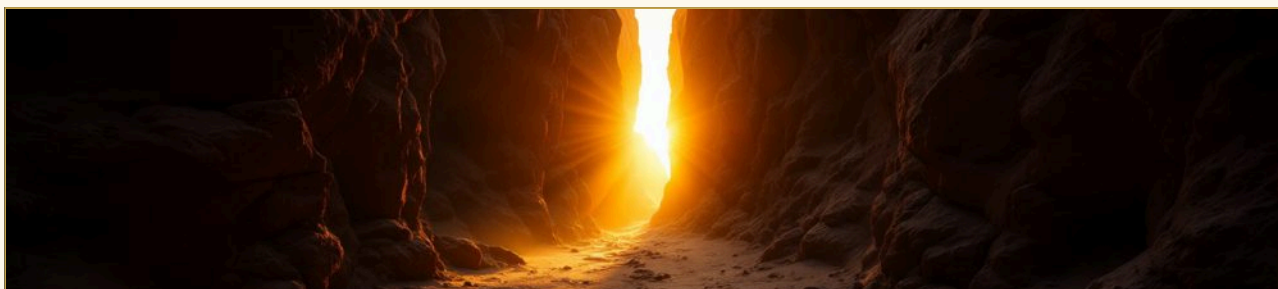
כולם מיהרו אל קבר אביהם, במכות פטיש, במכות מכוש, מכים בלי הרף. רק אחד לא העז לעשות זאת. הוא היה היורש.

מסקנת הרב

רק אחד לא העז לעשות זאת. הוא היה היורש.

לקח לשולחן

כדי להשיג את המגיע לנו, האם אנו מוכנים לפעמים "להכות על הקבר" — לפגוע בזכרו או בכבודו של משהו? איזה דבר לא היינו עושים לעולם, אפילו כדי לצאת צודקים?

הצגה

שומעת אחת שואלת את הרב למה הוא מתכוון ב"אור", שעליו דיבר לאורך כל השיעור. הוא משיב בחזרה ליום הראשון של הבריאה, ולפסוק של הנביא.

השאלה

מהו האור הזה שאנו נושאים, ומה נוכל לעשות בו?

התשובה

"יוצר אור ובורא חשך" (ישעיהו מה, ז).

האור הוא ההתגלות הראשונה של ה': ביום הראשון הוא מגלה את אורו דרך החושך. החושך הוא החומר, העולם שהוא בורא: הוא מסתיר. את האור לא ברא, אלא יצר: נתן לו צורה, מבנה. את החושך, לעומת זאת, ברא יש מאין.

אור זה הוא האור האלוהי השוכן בכל אחד מאיתנו; אפשר לומר שהוא מיוצג ביו"ד הנמצאת בכל אחד. הוא ברוח האלוהית, בדבר הבורא שהאדם מופקד עליו. ובאמצעותו יכול האדם להשתתף בהשלמת העולם הזה שנברא כחומר גלם, לתת לו צביון אנושי.

לכן אנו פותחים את חודש אלול בקול השופר, הרוח האלוהית. וממה הוא עשוי? הרב אינו מתיימר לדעת: הגימטרייה של "אור" היא 207 — כמו "רו".

מסקנת הרב

הוא לא ברא את האור, הוא יצר אותו.

לקח לשולחן

היכן ראינו השנה את אורו של משהו פורץ מתחת ל"חומר" — עייפותו, דאגותיו, אופיו? כיצד לעזור לו, בחודש הזה, להאיר יותר?